

הרב דוד בן-מאיר

ביאורי אגדות ב"ב ז ע"ב: חסידות והסתגרות

"כופין אותו לבנות בית שער".

למימרא דבית שער מעליותא היא? והא ההוא חסידא דהוה רגיל אליהו דהוה משתעי בהדיה, עבד בית שער, ותו לא משתעי בהדיה!
לא קשיא: הא מגואי הא מבראי.

ואי בעית אימא: הא והא מבראי, ולא קשיא: הא דאית ליה דלת הא דלית ליה דלת.

אי בעית אימא: הא והא דאית ליה דלת, ולא קשיא: הא דאית ליה פותחת הא דלית ליה פותחת.

אי בעית אימא: הא והא דאית ליה פותחת, ולא קשיא: הא דפותחת דידיה מגואי הא דפותחת דידיה מבראי.

פירוש רש"י: ולא אשתעי בהדיה - לפי שמפסיק צעניים הזועקים ואין קולם נשמע. מגואי - לחצר גריעותא הוא, לפי שדלת החצר נעול, והעני נועק, וזית שער שצפניס מפסיק הקול. מבראי - אינו מפסיק צפניו, שהרי נכנס לחוכו, וכשאין לו דלת עסקינן. פותחת דידיה מאבראי - העני פומחה ונכנס.

תוספות ד"ה "ואי בעית אימא": ולא גרסינן "הא והא מגואי", דמגואי אין שייך לחלק בין אית ליה דלת לליי ליה דלת, דצכל ענין הוא רע, כיון שאין יכול לבוא אלא עד פתח החצר.

החסידות היא תכונה הכוללת אהבת הטוב היותר עליון, היותר מקיף מצד הכמות ומצד האיכות והיותר חודר ממקורו העליון המחיה כל, עד כל פרטי הפרטים של ההויה כולה. "טוב ד' לכל ורחמיו על כל מעשיו". לא הטוב האנושי של סידור החברה בצורה מתוקנת או סילוק המגרעות הגלויות שבחיי האדם. החסיד מלא אהבת הטוב שיורד אלינו מן המקור היותר עליון שעין האדם מתעששת שם¹. הטוב נובע מן השם היותר רחוק מן הצמצום האנושי, אך יורד אלינו לכל קצות הוויתנו. זהו שביאר החסיד הרמח"ל, שחסיד הוא זה שכל מעשיו לשם שמים, למגמת הופעת הטוב האלוקי מן השמים אל תחתיות ארץ. אהבת טוב זו והכוונת כוחות החיים למגמתה הרחוקה ועליונה של הכל כרוכה באהבת הטוב בהופעתה האלוקית בעולם, על ידי הטוב שניתן על ידי טוב לטובים - אלו ישראל. לכן החסיד מתאחד עם כלל

1. מסילת ישרים, פרק יט.

ישראל בחיים מגמתיים של גילוי הטוב העליון בסדרים של תכנים המקיפים את חיי האומה כולה, וכל כוונת לשם-שמים שלו כרוכה במגמת עילוי כבודם של ישראל-טובים לשם הופעת הטוב. אהבת חסד גדולה זו לכנסת ישראל אינה מופשטת בלבד אלא מתרכזת בממשיותה של הופעת הדור, באמונה בטוב האלוקי הגנוז בדור, אמונה המולידה סימפטיה ואף אמפטיה רוחנית אמיתית, והחסיד מגן על הדור מצד מגמת הופעת הטוב העליון הנמצא בכל דור בישראל.

הוא חסידא דהוה רגיל אליהו דהוה משתעי בהדיה. אליהו, היושב תחת עץ החיים, בנקודת תחילת היציאה אל הפועל של חיי עולם הבא בתוך חיי שעה, וכותב זכויותיהם של ישראל², הוא מלאך הברית המתאחד עם כל ישראל לכל מדרגותיהם, והוא הוא אשר בסגולתו לאלוקי מאחד את הכוחות השונים באומה - הן כוחות הזקנה של קנין חכמה של עם עתיק עולם, והן כוחות צעירים רעננים של עם נברא יהלל י-ה - "והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם". מטרת הפינחסיות - שהיא אליהו - היא ההוצאה אל הפועל של הטוב הגנוז באומה כולה, "תחת אשר קנא לאלוקי ויכפר על בני ישראל"³. אותו חסיד, אדם כלל-ישראלי באהבתו את הטוב האלוקי שנשמת ישראל הטהורה ובנפשות ישראל שבדור ממש, היה רגיל שאלהו ידבר איתו, מתוך שכך היתה מגמתו של החסיד, לעילוי כבוד המקום וכבוד ישראל ודביקות בטוב שבדור מתוך אמונה גדולה ואמיתית, יחד עם כל ישראל.

עבד בית שער ותו לא משתעי בהדיה. בית שער נועד להגן על החצר הפנימי מפני עיני הרבים העוברים ושבים בחוץ. מידת רגישות זו ורצון לפרטיות יש בה מקור ביופי מידת הצניעות שהיא ברכה בישראל, "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל"; אך יחד עם זאת יש בה מידה מסוימת של הסתגרות בפני הרבים, מידה שפוגמת בחסידות ואינה במישור של שייכות-קשר עם אחדות הכוחות כולם בישראל, השייכת למדרגתו של אליהו, לכן תו לא משתעי בהדיה, מפני תחילת הבלטת הפרטיות לעומת ההתאחדות עם כל הדור. החסידות נפגמת ע"י הסתגרות בפני הדור וחיינו הנמצאים מחוץ להוייתו של היחיד.

לא קשיא: הא מגואי הא מבראי. גם האדם הקשור לכלל ומסור לו באופן אידאלי במחשבותיו ועבודתו, צריך לשמור על עצמיותו המיוחדת בתור חטיבה מלאת קודש ואור לעולם. תלמיד חכם צריך להיות רואה בעיני שכלו ולבו ואינו נראה עם הבריות⁴, לכן הוא צריך לבצר את חומות מקדשו הפנימי מפני חדירת רוחות מנשבות של בינוניות וערפול. אך חומה בצורה זו אינה באה להפרידו בלבו פנימה מנשמת הדור, חלילה וחס, אלא, כדברי החת"ס בחידושו לפרק לולב הגזול על אתרוג הכושי, היא מבצרת את האוצר הרוחני המיוחד הזה הנמצא ביחיד זה, מתוך נשמת הדור, בה ובעבורה. לכן, אע"פ שבניית הגנה התנהגותית חוצצת, כביכול, בין הפרט ובין כלל הדור, ואם כן סותרת את מגמת הכלליות של החסידות - לא קשיא: הא מגואי הא מבראי. אם חומה נפשית זו היא חיצונית ואינה שייכת

2. עי' עולת ראייה, ח"ב, עמ' ריא.

3. עי' שפת אמת לפרשת פנחס, תרמ"ב.

4. נתיבות עולם, נתיב התורה, עמ' כא.

לפירוד לבי וחודר בין הפרט ובין כלל הדור, אם היא רק סייגים חיצוניים שבאים לבצר את האוצר הרוחני הנמצא באותו פרט, כדי שלא ירד ממדרגתו ולא יצא ממקדשו הפנימי, וע"י שמירה זו, תוקף עוזו ופעולתו בקודש, לכלליות הטוב האלוקי המופיע בישראל בכלל ובדורו במיוחד בהיותו אוצר ברוך בתוך הכלל, יתברך ויתחזק, אזי אין זה פוגם כהוא-זה בחסידות, אלא אדרבה, מחזקת אותה ובונה אותה. לכן אם הבית-שער, הבנוי להגנת הפרטיות, בנויה מגואי - בתוך הלב מוקמת מחיצה החוצצת בפני כלל הדור ומתפתחת נטייה של התרחקות בלב מן הכלל עד כדי זריות - אז נפגמת החסידות ונעלמת לגמרי ואין לה שיג ושיח עם מדרגת השבת האחדות לאומה של אליהו; אך גינונים חיצוניים שמבצרים את מעמדה של כבוד התורה והדר קדושתה ומאפשרים לחסיד להתחזק תמיד בעבודתו הפנימית והכללית מפני ביצור וחיזוק מקדשו הפנימי - אלו אינם נוגעים בלב פנימה לפגוע באחדות הנפשות, ולכן החסידות ברוכה ושיח לה עם אליהו.

ואי בעית אימא: הא והא מבראי, ולא קשיא: הא דאית ליה דלת הא דלית ליה דלת. בניית חייך לבי, מגואי, כנגד תביעותיו הרוחניות ואפילו הגשמיות של הדור, היא בוודאי היפך מגמת החסידות. אך גם יצירת הגנה נפשית מסביב למקדשו הפנימי של הרוצה להיות חסיד, אע"פ שאינה באה לפגום בכוונת-תחילה בהתאחדות עם הכלל כולו, אלא לבצר את הפרט החיוני מתוך הכלליות ובעדה, מ"מ צריכה הזהירות להיות ננקטת, כדי שאותה מידה של רואה ואינו נראה עם הבריות לא תיהפך לפירוד בתוך הלב. כמו כן, צריכה להיות זהירות שהתייחדות רוחנית ברוכה ונצרכת זו לא תיראה כלפי חוץ כהסתגרות ואדישות כלפי הדור, אע"פ שבוודאי אינה כזאת בפנימיות הלב. שהרי כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, ואם אדם יקרין כלפי חוץ מידה של הסתגרות, אע"פ שבלבו פנימה מלא הוא אהבה לכל, מ"מ הסובבים אותו יקלטו ממנו רוח של אדישות והתרחקות. לכן, גם בבניית בית שער נפשי באופן חיצוני לצורך שמירת הרוח הפנימי המעולה, יש לחלק: אם יש התבודדות חיובית ואין מחסום גלוי כנגד הסובבים, אין דלת, אלא משאו ומתנו בנחת עם הבריות ומקבלם בסבר פנים יפות, הרי שאין כאן ניגוד למגמת החסידות; אך אם יש דלת החוסמת את קריאת העני - אע"פ שבפנימיות לבו קשוב הוא לכל ענייני הדור - מ"מ יש כאן ניגוד למגמת החסידות, ויכולים הסובבים לבוא ליד מידה של שנאת החסידים ותמצא האחדות נפרמת.

אי בעית אימא: הא והא דאית ליה דלת, ולא קשיא: הא דאית ליה פותחת הא דלית ליה פותחת. ההדרכה הרגילה לחסידים עליונים, המלאים אהבת הטוב במידת חסד לכל ההויה, וקל-וחומר לכל בני הדור כולם הזקוקים לחסות בצילו הסגולי, כוללת זהירות של התייחדות במעלתם המיוחדת יחד עם התאחדות פנימית אמיתית עם כל הדור. ההדרכה רגילה זו תזהיר את החסיד מפני העמדת מחסום כלפי חוץ לעומת הסובב אותו, שאע"פ שבפנימיותו מלא הוא אהבה וכלליות, מ"מ מחסום גלוי כזה המורגש ע"י הסובב ומתפרש כדחיה הוא היפך מגמת החסידות. אך ישנם מצבים - זמנים או מקומות - שהם מחייבים התאמצות יותר גדולה לשמירה על טוהר המקדש הפנימי מפני רוחות תועים חזקים המנשבים מבחוץ. במצב כזה יוסיף החסיד שמירה על שמירה, חותם על חותם, לטהרת האמת הפנימית, ולא רק

לצורך שמירה שלא תתקלקל מדרגתו המוסרית או הרוחנית לכשעצמה לצורך עצמו, אלא גם - וביחוד - לצורך שמירה על אוצר הסגולה של הקדושה שהוא מביא ברכה ושמירה רוחנית פנימית לכל הדור כולו. במצב כזה יבצר החסיד את רוחניותו הפנימית-כללית היחודית ע"י בית שער ודלת שיגנו עליו מפני החוץ, אך כל זה, כמובן, מאבראי ולא מגואי. אמנם, גם במצב הזה של כינוס הכוחות, יש דרך שמתאימה למגמת החסידות ויש דרך שאין לה שיג ושיח עמה. אע"פ שעיקר עבודת החסיד במצבים כאלו תהיה בהשפעה סגולית והגנה פנימית על הדור, מ"מ צריך שישאר פתח לכל הרוצה להחלץ מן הערבובייה המוסרית-רוחנית שבחוץ ולהתעלות אל הקודש פנימה. הא דאית ליה פותחת, שאע"פ שיש הגנה מבוצרת על מקדשו הפנימי וערכו לכלל הדור ע"י התכנסות לפני ולפנים, בית שער ודלת, מ"מ צריך להשאיר פותחת לכל הרוצה ליטהר. חסיד במצב כזה צריך מצד אחד להגן על אוצר קדושה יקר לכל ישראל וגם לרמוז שיש פתח, מפתח לכל הרוצה לעלות גם הוא במעלות התורה והקדושה. אך אסור לו לסגור את הדלת בפני תביעת העני - העני ואביון מקדושה שתאב לה, עד לבלי השאיר לו מפתח להיכנס פנימה אל הקודש, כי זהו היפך מגמת החסידות.

אי בעית אימא: הא והא דאית ליה פותחת, ולא קשיא: הא דפותחת ידיה מגואי הא דפותחת ידיה מבראי. עיקר השפעת החסידות היא בהשפעתה הסגולית, הרבה מעבר לכל השפעה של הסברה והוראה⁵. כן השפעת הכהונה, וביחוד כהן גדול, צריכה להיות חודרת לעומק נפשות ישראל עד למידה של אי-אפשרות איבוד נפש בישראל ברציחה אפילו בשוגג - וזו השפעה סגולית ולא הסברתית⁶. לכן כאשר הוא גברא, מאן דהוא, בריחוק מרבי יהושע בן לוי כמקצה מחנה ישראל לקצהו השני, אשר אין קשר של פנים-אל-פנים בין אישיהם ודיעותיהם, נאכל ע"י אריה (ובוודאי הכל במשפט עשה האלוקים, ואע"פ שבטלו סנהדרין - ארבע מיתות לא בטלו בדין⁷ הנמסר כדוגמתם לשמים, והמתחייב סקילה או נופל מן הגג או חיה דורסתו, וא"כ מדובר ברשע מקצה המחנה) לא אישתעי אליהו בהדיה דרבי יהושע בן לוי, לא מפני שחסרה השפעה ישירה של דיבור והסברה, אלא מחסרון כל-דהו בהשפעתו הסגולית להגן על הדור, שזו עיקר השפעת החסיד. על כן כאשר החסיד מתאחד עם הכלל כולו בפנימיותו ואין מחיצה בלב מפני הדור, פועלת השפעתו העיקרית אע"פ שהוא מכונס במקדשו הפנימי אפילו במידה של כאילו-הסתגרות. אמנם בהציבו מחסום חברתי בפני החיים הסואנים והמעורפלים כדי לשמור על טהרת אוצר הקודש, צריך הוא להיזהר לבלי הרחיק מעליו כל מבקש ד' אשר רוצה לצאת אל אותו אוהל מועד. אך על גבי זאת יש מציאות הכרחית נוספת לעומת המצב הקודם של עצם מציאות פתח למי שיתנדב להתקרב אל הקודש, כי יש מצב שמגמת החסידות האמיתית מחייבת פנייה אל הדור שאינו יודע לברר את מבוקשו ולדעת שבעצם הוא המבוקש האלוקי. במצב כזה של מציאות בנים שאינם יודעים

5. אורות התחיה, ד; ערפלי טוהר, עמ' לט, ד"ה "הרעיון"; ועוד.

6. מכות יא. ע"י מסילת ישראל, סוף פרק יט.

7. כתובות ל ע"א-ל ע"ב.

לשאול צריך החסיד לקיים "את פתח לר". לא יציאה מן המקדש ולא פתיחת הדלת הן הפעולות המתבקשות בהכרח מכל חסיד, אע"פ שפעולות כאלו הן מביאות ברכה כשנעשות ע"י המיועדים המוכשרים לכך. אלא הא והא שיש בית שער ודלת והחסיד הוא כולו פנימי; אך מגמת החסידות מחייבת שהחסיד יוציא את המפתח כלפי חוץ לסובבים לראות ולשמוע, ופותחת זו מבראי היא אותם "הדיבורים האחדים היוצאים לפעמים מפיות של קדושים", שהם "נותנים מזון בשפע רב יותר מהמון דרשות וספרים ארוכים בינונים"⁸ של אלו שאינם חסידים עליונים. אז השפעתו הסגולית תהיה מתברכת ביותר ע"י הוצאתה לפועל הגלוי במקצת. זו יציאה ללמד שהיא מתאימה למגמת החסידות העליונה, החסידות הגדולה מכולן. אך אם יחזיק גם את המפתח לקודש בידו פנימה, לבלתי הראות לחוץ דרך ופתח כל שהוא להיכנס - אע"פ שבלבו מאוחד הוא עם כל הדור ומלא אהבה אליהם ובודאי בלבו פנימה, מגואי, פתוח הוא אליהם, מ"מ, כלפי חוץ אינו מראה שום דרך לרוצים ללכת בדרכו אף במידה קטנה - אין זו דרך החסידות.

ויהי רצון שיגדלו בנו יותר ויותר חסידים עליונים, ורוחו של אליהו תתגדל בנו להשבת לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

"חכם גדול אחד, גאון בתורה, צדיק במעשיו וישר במידותיו, יפעול במהלך חייו ובהשפעתו, היוצאת על פי רוב דווקא בלי שום כוונה מצידו, הרבה יותר מאלפי מאמרים ודרשות"⁹.

8. אורות, ש.ס.

9. אדר היקר, עמ' לה; עיין אורות, עמ' מד.